

МІГРАЦІЯ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ДО З'ЯСУВАННЯ ПРИЧИН ТА НАСЛІДКІВ

Сформульовано один з підходів до з'ясування сутності феномену міграції, причин, що її викликають, та наслідків, до яких вона призводить.

Ще ніколи люди не міняли місце свого проживання у такій кількості і так інтенсивно, як зараз. За останніми даними ООН нині у світі нараховується близько 16 млн біженців [77: 399]. Близько 200 млн чоловік є мігрантами першого покоління [73: 13], що становить, здавалося б, не так і багато - лише 3,5 % від загальної кількості населення Землі. Втім, якщо зважити, що переважна їх більшість зосереджена у країнах Європи, США, Канаді та Австралії і що це істотно перевищує чисельність жителів такої країни, як Бразилія, то слід погодитися, що вплив прибульців на процеси, що відбуваються у світі, є значно вагомішим, ніж це може здаватися.

Передусім іммігранти прямують до економічно розвинених країн. Наприклад, протягом останніх десятиліть Сполучені Штати і Канада зазнали надзвичайно потужного міграційного тиску з боку країн Латинської Америки та Азії. Водночас європейські країни, які впродовж століть були основним міграційним донором американського континенту, самі у повоєнний час перетворилися на реципієнтів міграційних потоків з різних кінців світу [6: 34]. Спершу мігранти до Європи прибували переважно з Балкан і Туреччини, а згодом туди подалися переселенці з Азії, Африки та країн, що утворилися внаслідок розпаду Радянського Союзу.

Чи не найпопулярнішим був і залишається міграційний потік до Сполучених Штатів Америки. Уникнення релігійних переслідувань було визначальним мотивом переселення до США послідовників багатьох релігійних вірувань і сект. Зокрема квакери й члени інших християнських течій, що відкололися від англіканської церкви у XVIII ст., саме в Новому Світі шукали перше

мого ставлення до себе, якого були позбавлені у Великобританії. На думку багатьох дослідників, єврейські погроми в Росії кінця XIX - початку XX ст. були причиною еміграції євреїв до США, а утиски євреїв у Радянському Союзі спричинили їхній масовий виїзд до Америки та Ізраїлю й Німеччини у 80-90-ті роки минулого століття. Тут слід згадати також німецьких втікачів після невдалих революцій 1848 року, кубинців, що рятувалися від режиму Кастро. Всі вони знайшли прихисток у США.

Проте міжнародна міграція - це не лише рух людей із країн, що розвиваються, до країн розвинених. Понад сорок відсотків тих, що наразі перетнули міжнародні кордони, походять із розвинених країн. Близький Схід приваблює мільйони тимчасових трудових мігрантів з країн Південної та Південно-Східної Азії. Крім того, сотні тисяч індонезійців працюють у Малайзії, а десятки тисяч бірманців шукають роботи у сусідньому Таїланді. Сінгапур, Гонконг та Японія приваблюють філіппінців, які виконують там малокваліфіковану роботу переважно у сфері обслуговування.

Напевне, можна вважати аксіомою, що прагнення людини до зміни місця проживання, пошук кращих (або просто інших) умов життя як на індивідуальному, так і на популяційному рівні є одним із властивих їй інстинктів, дотичних до інстинкту виживання та продовження роду. Отже, міграція має бути визнана невід'ємною, постійною і надзвичайно важливою складовою розвитку людства. Будучи за суттю освоєнням нових територій, це також поліпшення умов проживання. Ті події, що призводять до переміщення і змішування величких людських мас, зникнення

одних народів і появи нових. Ці процеси відбувалися завжди і так чи інакше впливали на розвиток людства [7: 17-64].

Якщо у планетарному масштабі рух людських потоків оцінюється переважно позитивно, то стосовно окремих регіонів, держав, народів чи етнічних груп міграційні процеси досить часто супроводжуються деструктивними наслідками: деградацією ландшафтів, змінами клімату, забрудненням землі і води, занепадом або й зникненням народів і культур. Через це питання міграції та пов'язаної з цим безпеки потребують належного осмислення, адже некеровані, неконтрольовані й адекватно не пояснені суспільні процеси приховують у собі виклики і загрози для суспільства і планети.

Аналіз загальносвітових міграційних тенденцій, розуміння того, що спонукає громадян різних держав (зокрема й України) залишати свої домівки, які наслідки у короткостроковій та довгостроковій перспективі чекають нас і як на країну реципієнта, і як на країну донора, повинні стати складовою формування внутрішньої та зовнішньої урядової політики.

Війни, революції, переслідування за політичними й релігійними ознаками, міжетнічні конфлікти примушують людей покидати місця проживання й шукати притулку. Не менш важливими причинами міграції бувають природні та техногенні катастрофи - повені, землетруси, пожежі, виверження вулканів, тайфуни, аварії на АЕС, що призводять до значних людських жертв, руйнувань і змін усталеного способу життя. Переміщення великих мас людей бувають викликані рішеннями, ухваленими урядами. Чого варті лише примусові переміщення цілих народів у Радянському Союзі та Китаї в XX столітті?

У сучасних суспільствах міграція, як правило, виникає внаслідок загострення економічних і політичних проблем, що змушують людей зважитися на зміну країни проживання. При цьому потенційні ризики для країн-реципієнтів містить закономірність, відповідно до якої переселенці часто осідають у великих містах, де, як правило, поповнюють люмпенізовані верстви, піддаються безконтрольній експлуатації місцевих працедавців, виконуючи некваліфіковану (часом нелегальну) працю у будівництві, обслуговуванні, сільському господарстві, стаючи жертвами торгівлі людьми та примусової проституції.

До того ж наплив мігрантів до певної країни знижує загальний рівень оплати праці, зменшує число вільних робочих місць [77: 235]. На думку дослідників, міграція також завдає шкоди країні-донору, адже іммігрують переважно молоді,

найбільш мобільні й енергійні члени суспільства, тобто відбувається так зване «витікання мізків», що додатково погіршує перспективи соціально-економічного розвитку країни-донора [3: 365; 5: 336].

Незважаючи на це, усе ж поширеною є думка, що міграція це - «нормальна» відповідь на невідповідність і нерівномірність розміщення у просторі людей та можливостей [12: 290], а вільна трудова мобільність так само природна, як і свобода торгівлі.

Усе ж різноманітність причин, що викликають міграцію, брак задовільного їх пояснення та адекватного передбачення наслідків породжують множину підходів до вироблення рекомендацій щодо практичного розв'язання міграційних проблем. Так, у США досить широко дискутують, якою має бути імміграційна політика держави - ліберальною чи заборонною [4: 135]. Саме тому, розглядаючи це явище, важливо вивчати вплив міграції не лише на життя окремих громадян, а й з'ясовувати, як вона відбивається на життєдіяльності громад та держав, які втрачають або набувають нових громадян.

Повчальним для дослідження проблем міграції є досвід Сполучених Штатів Америки. На відміну від більшості європейських держав, до початку XX ст. США практично ніяк не обмежували імміграцію. Водночас зауважимо, що мільйони чорношкірих насильно були привезені до Північної Америки та на острови Карибського архіпелагу, де десятиліттями перебували у рабстві. Після громадянської війни (1861-1865-х років) і до початку обмеження імміграції у XX ст. до США в'їхало понад 50 млн європейців. У цей період новоприбульців радо зустрічали у Новому світі, де на них чекали неосвоєні території й економіка, що потребувала нових робочих рук для розвитку сільськогосподарського і промислового виробництва. У ті часи американська держава всіляко заохочувала імміграцію. Безоплатне наділення землею, надання пільг та субсидій, вербування - все це використовувалося десятиліттями з метою заохочення до переїзду до США.

Однак вже на початку XIX ст. почали даватися ознаки відмінності між представниками різних іммігрантських громад, що породжувало антагонізм і навіть спричиняло ворожнечу. Ще за кілька десятиліть до початку громадянської війни, у деяких американських штатах, намітився рух проти іммігрантів-католиків, особливо з Ірландії. На початку 1870-х років на Західному узбережжі поширюються вимоги обмежити міграцію китайців [9: 156]. До 1882 року антикитайські настрої стали настільки сильними, що

конгрес був змушений прийняти закон, який увійшов в історію як «Акт про недопущення китайців».

Кінець XIX - початок XX століть позначилися запеклою боротьбою між прихильниками та противниками вільної і необмеженої імміграції. Представники великого бізнесу захищали вільну імміграцію і навіть заохочували переселення робітників з родинами з метою подальшого розширення виробництва. Натомість представники сільських округів виступали за обмеження, намагаючись таким чином запобігти посиленню конкуренції. У наступні роки Конгрес приймав акти, що під різними приводами обмежували імміграцію, однак зменшилася вона насправді тільки в часи Великої депресії.

Лише небагатьом представникам єврейської громади з фашистської Німеччини в ті часи було дозволено в'їхати до Сполучених Штатів. Водночас квота Великої Британії так і не була повністю використана, що зайвий раз свідчить про дискримінаційний характер змін імміграційного законодавства.

Зміни в американській імміграційній політиці відбулися після 1965 року, коли було прийнято Закон про імміграцію, який мав сприяти збільшенню потоку іммігрантів з країн Південної та Східної Європи. Натомість відбулося суттєве зростання числа переселенців з Азії, країн Латинської Америки та Карибського басейну, особливо з Мексики та Куби.

Так само в цей час спостерігалася лібералізація міграційного законодавства інших держав. На початку 1970-х Австралія відмовилася від політики «Біла Австралія», що дало можливість великій кількості вихідців з Азії емігрувати до цієї країни, а на початку 90-х років обмеження на міждержавні переміщення людей скоротили країни ЄС. Зміна міграційного законодавства і толерантне ставлення до іммігрантів відкривають ширші можливості для тих, хто хоче змінити країну проживання, і водночас ставить перед суспільствами, звідки відбувається відплив населення, цілком природне запитання: чому вони виїжджають?

Якщо економічна вигода - головна спонuka до міграції, то найбільш бідні люди з найбідніших країн повинні бути наймобільнішими і мати найбільшу схильність мігрувати на далекі відстані. Проте доведено, що бідність і супутній їй низький рівень освіченості, є швидше перешкодою для міграції, аніж стимулом [8: 312].

Як показують дослідження останніх років, зокрема проведені під егідою ООН, більшість мігрантів, включаючи й міжнародних, прожива-

ють у містах і належать до середнього класу або принаймні мають високу робітничу кваліфікацію [11: 400]. Водночас серед іммігрантів часто зустрічаються й діти селян, які не мають перспектив успадкувати батьківську землю, однак володіють коштами, необхідними для переїзду, або ж можуть позичити гроші на тривалий час. Хоча, як правило, селяни у традиційних суспільствах мають свій, нехай і незначний прибуток, що дає їм можливість виживати, незважаючи на постійні нестатки. Помічено, що більшість мігрантів належить до молодшої вікової групи, якій властиві висока амбіційність і наполегливість. Водночас громадяни, що посідають верхні шаблі ієрархії, мають низьку мотивацію до переміщення.

За спостереженнями, міграція, як правило, має місце у суспільстві, що зазнає значних змін, тобто перебуває у перехідному стані. Так, масова міграція з Європи до Сполучених Штатів почалася з Англії, Шотландії та Ірландії у XVIII столітті й тривала у XIX столітті, бо селяни втрачали свої землі, а міські робітники - робочі місця через зниження попиту на продукцію, виникнення промислового виробництва і розширення торгівлі. Саме в цей період майже не було міграції з набагато бідніших країн Південної та Східної Європи.

У останній чверті XIX - на початку XX століття почалося масове переміщення трудових мігрантів із Східної та Південної Європи до Сполучених Штатів Америки та в інші місця, бо держави цих регіонів зазнавали суттєвих економічних змін. І хоча об'єктивно бурхливий розвиток американської економіки та сільського господарства породили відповідне «притягання» набагато раніше, проте у країнах-донорах необхідні передумови (економічні й політичні), необхідні для «поштовху», склалися саме у цей період. Розвиток промисловості і сільського господарства, піднесення капіталістичної економіки - все це спричиняло занепад традиційних соціальних інститутів, що хоча б якось забезпечували й підтримували добробут громадян. Водночас, поряд з міграцією за океан, відбувалося значне переміщення селян і робітників до міст, де вони прагнули знайти роботу, що, в свою чергу, міняло демографічну ситуацію. Наприкінці XX століття у Латинській Америці, Азії та деяких африканських країнах спостерігаються процеси швидкого зростання кількості населення, руйнування традиційних секторів економіки, недостатньо швидка їх модернізація, через що виникає гострий дефіцит робочих місць.

Подібним чином на стрімкій зміні реагувало і населення Східної Європи та країн, що утвори-

лися після розпаду Радянського Союзу. Економічна криза виштовхнула з цих країн сотні тисяч, а з деяких і мільйони трудових мігрантів, значна частина з яких вже ніколи не повернеться на свою батьківщину.

Еміграція характерна для країн, що перебувають на ранніх стадіях модернізації. Поширення освіти, переміщення великих мас населення у міста, пов'язане з цим відстрочення шлюбу та народження дітей, а також формування політичних рухів - ось ті обставини, які супроводжують соціальні зміни у суспільствах. Згодом, коли економіка держави набуває стабільності й умови життя більш-менш рівномірно поліпшуються по всій її території, причини для масового переміщення населення зникають.

Але поки у країні-донорі встановиться рівновага, у країнах-реципієнтах осідає чимала кількість мігрантів, що, як правило, зосереджуються у великих містах. Оскільки емігрантські громади оселяються досить компактно і тривалий час зберігають попередню ідентичність, складається враження, що їх асиміляція відбувається вкрай повільно, а можливо, і не відбувається зовсім. Наприклад, відвідувачі чайна-таунів у Нью-Йорку чи Сан-Франциско протягом десятиліть бачать по суті майже незмінну картину. Насправді у цих кварталах відбувається регулярна ротація населення. Діти мігрантів, досягнувши дорослого віку, рідко залишаються жити в межах своєї етнічної громади. Навіть більшість емігрантів першого покоління, як правило, з часом переміщуються жити у передмістя, звільняючи місця для наступних хвиль еміграції. Отже, етнічне середовище зберігається стабільним передусім за рахунок новоприбулих. Тільки-но імміграційний потік зменшується, етнічні квартали змінюють своє обличчя, там з'являються нові мешканці, і ці квартали або консервуються як туристичний об'єкт (Маленька Італія у Нью-Йорку чи район північного узбережжя у Сан-Франциско), або ж зовсім припиняють своє існування.

Етнічні квартали були характерним явищем у містах Сполучених Штатів Америки у перші десятиріччя ХХ ст., коли вважалося, що жителі цих кварталів (які походять переважно з Італії, Греції, Польщі, України або євреї з країн Східної Європи та Російської імперії) не піддаються асиміляції й утворюють бідні, замкнені громади. У цей час не лише на сторінках популярних часописів, а й у сенатських комітетах просторікували про «нижчі» раси з Південної та Східної Європи, переселенню яких треба протидіяти, зупинити потік мігрантів ще до того, як вони зруйнують державу.

Однак діти та онуки цих емігрантських груп демонструють високу соціально-економічну мобільність [2: 234; 7: 212]. За кілька десятиліть після Другої світової війни освітні і професійні досягнення нащадків емігрантів початку ХХ ст. не лише зрівнялися з показниками американців, але почасти і перевершили їх. Паралельно відбувалося і збільшення кількості змішаних шлюбів. Якщо на початку століття змішані шлюби серед представників вихідців із Європи були поодиноким явищем, то у повоєнний період вони стали звичними. Згідно з останніми переписами, більшість американських громадян мають серед своїх предків представників трьох і більше народів.

Економічна теорія і практика свідчать, що поява на ринку праці великої пропозиції малокваліфікованої праці (іммігрантів) тягне за собою збільшення конкуренції у цьому сегменті ринку для місцевих робітників та навіть витіснення їх. Втім, іммігранти, попервах витісняючи місцевих робітників з ринку праці, згодом розширюють його. Тож збільшення їх числа веде до зростання кількості робочих місць і для місцевого населення. До того ж іммігранти своєю появою стимулюють розвиток виробництва і постачання продуктів харчування, споживчих товарів, будівництва житла, розвиток транспортної мережі та сфери послуг. Імміграція також стимулює розвиток тих галузей промисловості, які без новоприбулих не могли б розвиватися - передусім це сільське господарство, будівництво, ресторанний бізнес, догляд за дітьми та немічними. Водночас освічені іммігранти прискорюють розвиток високотехнологічних фірм. Приплив іммігрантів може також «виштовхнути» місцевих менеджерів та робітників на вищі посади.

Дослідники висловлюють припущення, що, хоча у містах з великою кількістю мігрантів не зафіксовано їх значного впливу на рівень заробітної плати місцевих малокваліфікованих робітників, на рівні держави такий вплив, мабуть, має місце, про що, зокрема, свідчить збільшення їх мобільності. Однак це потребує додаткового дослідження.

Розпад Радянського Союзу, окрім іншого, означав для великого числа людей визнання їхнього права на вільне пересування. За півтора десятиліття державної незалежності України нова хвиля еміграції докотилася не лише до більшості європейських країн, США та Канади, які й перед цим уже приймали українців у минулому. Сьогодні, практично, немає жодної більш-менш розвиненої країни у світі, де не можна було б зустріти наших співвітчизників як тимчасових заробітчаних чи як потенційних громадян.

Отже, загострення економічних проблем, швидкі перетворення, революції, кліматичні зміни, переслідування за релігійною ознакою – все це важливі чинники міграції, однак вони є менш передбачуваними, ніж ті, що закономірно проявляють себе внаслідок трансформації виробництва, суспільної й політичної модернізації. Утім, досі немає однозначної відповіді на питання про те, як впливає міграція на державу, її економіку, національну безпеку. Якщо вважати, що національна безпека – це лише уникнення ризиків та загроз, то відповідь може бути однозначною: треба максимально обмежити в'їзд іноземців у країну, скоротити число доступних іммігрантських віз. Однак досвід розвинених країн засвідчує, що існує прямиий зв'язок між

ступенем відкритості держави та успішністю її політики і міжнародним престижем. Здобутки США та інших країн у другій половині ХХ ст. значною мірою обумовлені принципом відкритості, що не лише сприяв поширенню демократичних цінностей, а й забезпечував обмін ідеями й відкриттями у різноманітних галузях науки та виробництва, їх швидкому запозиченню і впровадженню.

Політичні дебати стосовно того, наскільки відкритою для міграції має бути держава, триватимуть доти, поки діє цей спосіб упорядкування людського співіснування. Важливо зважено оцінювати загрози та переваги відкритого суспільства, нейтралізуючи ризики, сповна користуватися перевагами.

1. *Deūsic H.* Європа, історія.- К.: Основи, 2000.- 1464 с
2. *Alba, Richard, and Nee, Victor.* Remaking the American Mainstream: Assimilation and Contemporary Immigration.- Cambridge: Harvard University Press, 2005.- 384 p.
3. *Barro, Robert J. and Lee, Jong-Wha.* International Comparisons of Educational Attainment *II* Journal of Monetary Economics.- 1993.- Vol. 32.- March.- P. 363-394.
4. *Bouvier, Leon F.* Peaceful Invasions: Immigration and Changing America.- Center for Immigration Studies, 1991.- 232 p.
5. *Carrington, William and Detragiache, Enrica.* How Extensive Is the Brain Drain? Finance and Development.- 1999.- Vol. 36.- N 2.- P. 325-357.
6. *Castles, Stephen and Miller, Mark J.* The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World.- Palgrave Macmillan; 3-ed edition.- 2003.- 352 p.
7. *Liebersohn, Stanley.* A Piece of the Pie: Blacks and White Immigrants Since 1880.- Berkeley: University of California Press, 1980.-419 p.
8. *Portes, Alejandro and Rumbaut, Ruben.* Immigrant America: A Portrait. Chapter 1.- Berkeley: University of California, 2006.- 496 p.
9. *Saxton, Alexander.* The Indispensable Enemy: Labor and the Anti-Chinese Movement in California.- Berkeley: University of California Press; Reissue edition, 1975.- 304 p.
10. *Smith, James P. and Edmonston, Barry,* eds. The New Americans: Economic, Demographic, and Fiscal Effects of Immigration.- Washington, D. C: National Academy Press, 1997.-434 p.
11. United Nations. International Migration Report: 2005.- NY.: United Nations, 2005.- P. 399.
12. *Van Arsdol, Maurice D.* Demographic Changes in Northeast Asia and their Implications for Regional Stability *II* Politics and Economics in Northeast Asia. Tsuneo Akaha, ed.- NY.: St. Martins, 1999.- pp. 279-309.
13. World Migration Report. 2005.- UN: IOM, 2005.- 379 p.

Y. Pylynskiy

MIGRATION IN MODERN WORLD: ON THE REASONS AND CONSEQUENCES DEFINITION

One of the approaches to clarifying of the essence of migration, its reasons, and consequences is being formulated.